

Gårdstånga kyrkogård

Delar av Vård- och underhållsplan, 2021

Karin Hernborg

Regionmuseet i Skåne

Rapport 2021:28

© Regionmuseet Skåne/Landsantikvarien i Skåne

www.regionmuseet.se

Dnr: M12.20-64-21

Text: Karin Hernborg

Foto: Karin Hernborg, om inget annat anges.

Formgivning: Kerstin Börjesson Regionmuseet Skåne/Landsantikvarien i Skåne

Granskning: Åsa Eriksson Green, Regionmuseet Skåne/Landsantikvarien i Skåne
Kartmaterial, ©Lantmäteriet, Gävle. Dnr 507-99-502

Forshedastenen i Småland är rest under 1000-talets början och har runinskriftionen: "Rolf och Eskil reste denna sten efter Lifsten, sin fader, som blev död i Skåne vid Gårdstånga, och förde (honom) till Finnveden" vilket är den tidigaste källan till ortnamnet.

Foto: Anders Franzén, Jönköpings läns museum, 1990.
Källa: Dititaltmuseum.org.

Metod

Vård- och underhållsplanen består av en kunskapsdel där kyrkogårdens historia och dess nuvarande uppbyggnad beskrivs. Historiken grundar sig på arkiv- och litteraturstudier samt annan tillgänglig litteratur, kartor och ritningsmaterial. Nulägesbeskrivningen av kyrkogården omfattar Gårdstånga kyrkogård. I detta område har byggnader, gångsystem, gravkvarter, gravplatser och gravvårdar samt växt- och djurliv inventerats och beskrivits. Särskild vikt har lagts vid att beskriva kyrkogårdens karaktär.

Beskrivningen av kyrkogårdens historik och de fysiska anläggningarna ligger till grund för en beskrivning av kyrkogårdens kulturhistoriska värden. Utifrån kunskapsdelen med historik, nulägesbeskrivning samt värdebeskrivningen har riktlinjer för bevarande och underhåll av kulturhistoriska och biologiska värden formulerats.

På flygbilden är den ungefärliga gränsen för Gårdstånga gamla bytomt inritad med vit linje och kyrkogårdens yttergräns i rött. Källa: Lantmäteriet.

Karta från storskiftet av Gårdstunga by år 1763, källa: Lantmäteriet.

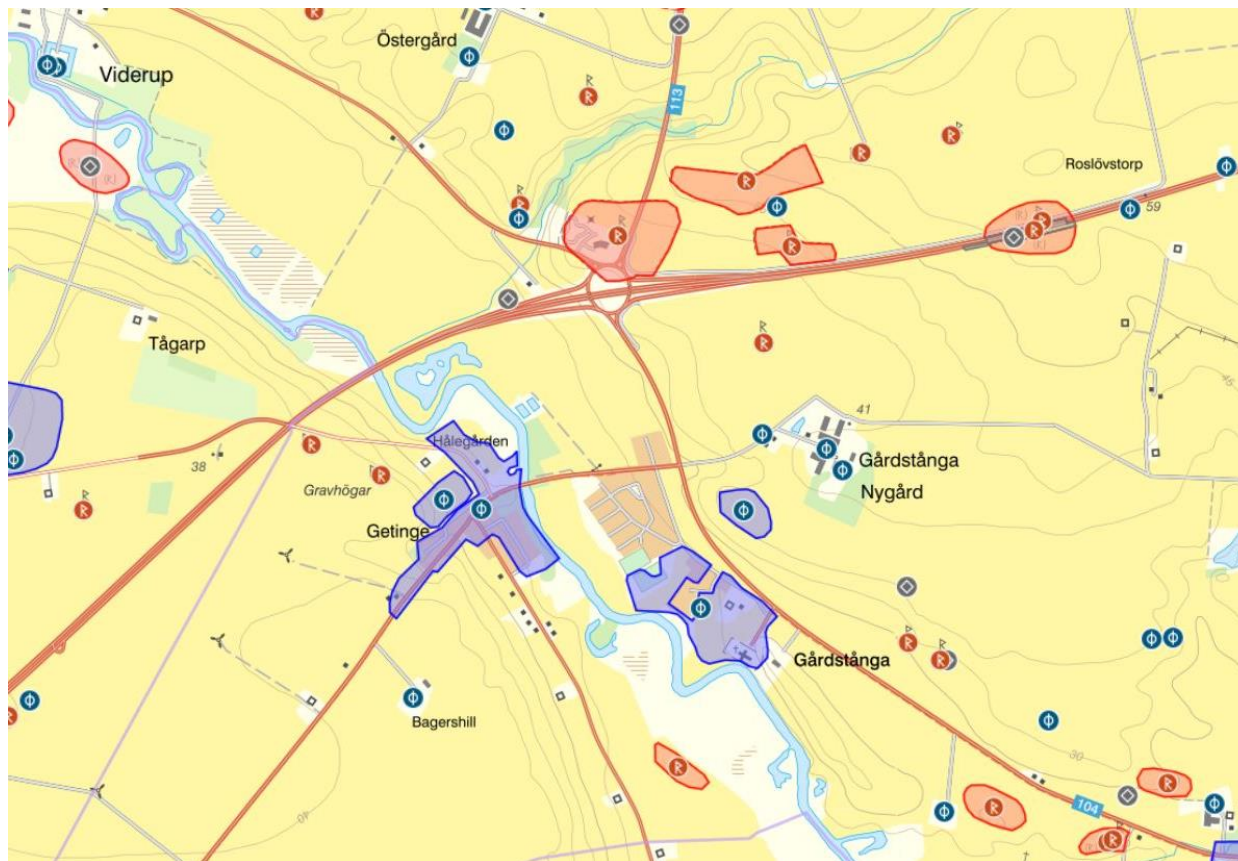
Kulturhistorisk bakgrund

Fornlämningar och kulturmiljö

Fornlämningar

Landskapet kring Gårdstånga har varit befolkat i flera tusen år. Det visar en rik förekomst av fornlämningar i trakten, alltifrån stenålder till medeltid. Kartan till höger är från Riksantikvarieämbetets söktjänst *Fornsök* och visar de olika typer av fornlämningar som är registrerade kring Gårdstånga. De blå cirklarna visar fyndplatser. De flesta fynden är redskap av flinta som ofta har hittats vid arbete ute på åkrarna. Merparten av de röda cirkklarna markerar platser där det finns fornlämningar i form av gravhögar eller rester av dem. De flesta av dessa är odaterade men är i regel uppförda under brons- eller järnålder. De större röda ytor visar boplatser från både sten- brons- och järnålder. Flera av dem ligger i närheten av Kävlingeån. Här har folk bott på platser där det var nära till goda fiske- och jaktmarker och där det alltid fanns tillgång till vatten. Ån har också varit en viktig transportled. Kävlingeån med dess stränder är utpekad som ett värdefullt kulturmiljöstråk i Länsstyrelsens kulturmiljöprogram.

De violetta ytor på kartan markerar tidigare bytomter utifrån avgränsningar på äldre kartor. De är avgränsade som platser med möjliga fornlämningar. Utöver bytomten för Gårdstånga syns också den för byn Getinge strax i väster. Mitt i markeringen för Gårdstånga bytomt syns ett omarkerat parti. Här gjordes en större utgrävning inom bytomten år 1989 på grund av en planerad bebyggelse. Fynden var rikliga och representerade bosättningar på platsen alltsedan stenåldern och fram till tidig medeltid. Efter utgrävningen avregistrerades denna del av området i fornregistret och platsen är numera bebyggd.

Röda markeringar på kartan är fornlämningar och de violetta ytor visar områden med möjliga fornlämningar. Inom Gårdstånga gamla bytomt är ett område borttaget efter en arkeologisk utgrävning. Blå cirklar visar övriga kulturhistoriska lämningar varav många är lösfynd av flintredskap. Källa: Fornsök, Riksantikvarieämbetet

Kulturmiljö

Gårdstånga ligger i Kävlingeåns flacka dalgång, på en höjd av ca 20 m över havet. Förekomsten av fornlämningar visar att platsen varit bebodd sedan stenåldern. Sedan kyrkan byggdes och socknen bildades under 1100-talets slut har Gårdstånga fungerat som sockencentrum. Utöver Gårdstånga by omfattade socknen även byarna Roslöv och Getinge. I socknens västra del ligger slottet Viderup med danska anor som går tillbaka till 1500-talets senare del. Det nuvarande slottet byggdes i början av 1600-talet av den dåvarande äginnan Anna Brahe.

Huvuddelen av Gårdstånga socken ligger i Frosta härad med undantag av ägor till Getinge by som ligger i Torna härad, söder om den gränsbildande Kävlingeån. Ortnamnet är tidigast känt från 1000-talets början. Då omnämnt som *Gardhstangum* på en runsten som står i Finnveden i södra Småland. Stenen är rest av två söner över deras far *Lifsten* som enligt runorna dog i Gårdstånga. I ortnamnsregistret står att det inledande *Gardh* har betydelsen hägnad och att det avslutande *stang* kan vara en syftning till en stängningsanordning.

Gårdstånga ingår i ett område av riksintresse för kulturmiljövården benämnt *MK45 Lackalänga-Hoby mm* med beskrivningen: ”Dalgångsbygd och odlingslandskap med karaktär av slättbygd, med bosättningskontinuitet kring Kävlingeån och med en betydande koncentration av fornlämningar längs med höjdryggen söder om Lackalänga”.

I Länsstyrelsen kulturmiljöprogram ingår de västra delarna av Gårdstånga socken i ett utpekat område med särskilt höga kulturmiljövården kallat *Svenstorp-Örtofta-Ellinge-Skarhult-Gårdstånga*. Området är bland annat utvalt utifrån rikedomerna av mänskliga

Utsnitt av kartan från storskiftet av Gårdstånga by år 1763.

spår sedan förhistorisk tid med flera gravhögar från bronsåldern i uttalade höjdlägen. Stor betydelse har också karaktären av godslandskap med vidsträckta fält, alléer och godset Viderup vid Kävlingeån och godsen Skarhult, Ellinge och Örtofta intill Bråån i norr. Både Kävlingeån och Bråån har här kvar sina naturligt slingrande lopp vilket har stor betydelse för både kultur- och naturmiljön. Kävlingeåns dalgång är även utsedd som ett viktigt kulturmiljöstråk i planen. Än har en tidig historia som en viktig transportled och kallades på vikingatiden för Lodda älv. Vid åns vadställen etablerades byar, tings- och handelsplatser och vattenflödet utnyttjades vid kvarnar, krutbruk och andra typer av vattendriven industri-

verksamhet. Utmed Kävlingeån finns också värdefulla naturområden i form av betade strandängar och frodiga sumpskogar.

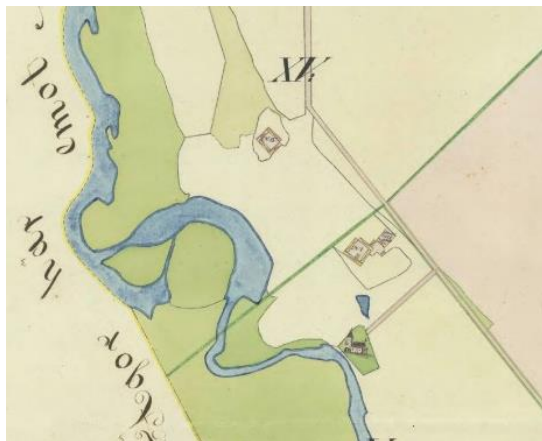
Gårdstånga by

På kartan från storskiftet av Gårdstånga by år 1763, är kyrkan, kyrkogården och byns bebyggelse inritade på bytomten. Vid denna tid kallades byn Västra Gårdstånga till skillnad från Östra Gårdstånga som ligger i angränsande Holmby socken i öster. Vid tiden för storskiftet fanns enligt handlingarna 12 gårdar och 8 torp i byn. Gårdarna var alla frälsehemman och arrenderades av Viderups gods som ägde byns marker. Nära prästbostället (nr 1 på kar-

tan) i byn låg Viderups hospital. Detta var Skånes första ålderdomshem och uppfördes år 1619 av Anna Brahe, den dåvarande ägarinnan till Viderups gods. Huset fungerade som ålderdomshem ända fram till år 1984.

Innan storskiftet låg ägorna till byn fördelade i tre så kallade vångar, den östra, norra och västra vången (se karta sid 8). I vångarna låg byns åkrar och ängar fördelade på ett stort antal små ägor till de olika gårdarna. Det medförde att sådd och skörd måste planeras gemensamt i byn. Genom skiftet fick varje gård sina ägor samlade och kunde genomföra sin sådd och skörd oberoende av de andra gårdarna i byn. Enligt en senare karta från enskiftet av byn år 1806 (uppe till vänster här bredvid) låg vid denna tid endast hospitalet och två gårdar kvar på den gamla bytomten varav den ena var prästgården som då låg norr om kyrkan. På häradskartan från tiden 1910-15 här intill ser man att mycket har hänt på 100 år. De flesta av byns gårdar hade nu slagits samman till plattgården Gårdstånga Nygård. Utmed den gamla vägen norr om byn sträckte sig järnvägen mellan Landskrona och Sjöbo som hade invigts år 1906. Gårdstånga station låg ca 600 meter nordväst om kyrkan. På kartan ser man också ett skolhus i Gårdstånga och utmed vägen från Gårdstånga mot Viderup ligger rader av flera mindre bostadshus. Enligt kartan hade nu den gamla prästgården som låg norr om kyrkan ersatts av en ny öster om kyrkogården.

Järnvägen mellan Örtofta och Sjöbo lades ner år 1954. Sedan tiden för häradskartan har en bebyggelse växt fram kring läget för den gamla stationen. Under början av 1990-talet byggdes också ett villaområde drygt 100 m nordväst om kyrkan inom Gårdstångas gamla bytomt.

Bebyggelsen på bytomten efter storskiftet. Utsnitt av karta från enskiftet år 1806. Källa: Lantmäteriet.

Järnvägsstationen i Gårdstånga, tidigt 1900-tal. Fotograf okänt. Källa: Digitaltmuseum.se

Häradskartan från tiden 1910-15. Källa: Lantmäteriet.

Källor till kyrkors och kyrkogårdars historia

I äldre kartmaterial kan en kyrkogårds avgränsning och placering i förhållande till det omgivande landskapet ofta följas. Det finns tillgängligt via Lantmäteriets söktjänst *Historiska kartor*. Flygfoton från mitten av 1900-talet och framåt kan vara ett hjälpmedel för att utläsa förändringar av en kyrkogårds gestaltning och vegetation, inte minst när det gäller träden. Flygfoton från 1940-, 60- och 70-talet finns tillgängliga via Lantmäteriets söktjänst *Minkarta*, eller på webbsidan *kartbild.com*.

Äldre fotografier från tidigt 1900-tal och senare kompletterar uppgifter från övriga arkivmaterial. De kan sökas i Riksantikvarieämbetets digitala bildarkiv *Forndok* men även i databasen *Carlotta* vid Kulturen i Lund och Malmö museer, Folklivsarkivet i Lund samt Regionmuseet Skånes arkiv.

Kyrkans historia

Gårdstånga kyrka uppfördes under 1100-talets slut på ett läge norr om Kävlingeån. Liksom många andra kyrkor från samma tid är det troligt att man valde att lägga den på en tidigare kultplats. Kyrkan byggdes av gråsten och sandsten i typisk romansk stil med långhus, kor, en halvrund absid och högt sittande, små fönster. Som brukligt vid tiden hade kyrkan en ingång för kvinnor från norr och en för män från söder. Vid båda ingångarna har det funnits vapenhus. På storskifteskartan från 1763 till höger ser man dåtidens vapenhus i söder.

Tornets bottenvåning har sannolikt tillkommit under senmedeltiden medan resten av tornet färdigställdes under 1600-talets början. Torntrappan finns i en liten utbyggnad på tornets södra sida. Vid

Kyrkan sedd från nordost med gravkoret i förgrunden. Äldre vykort, okänt år och fotograf. Källa: Kulturmiljöbild.

samma tid tillkom ett gravkor i barockstil på den norra sidan av koret. Det uppfördes av Anna Brahe, dåvarande ägarinna av Viderups gods, över hennes make sedan han omkommit i Kalmarkriget år 1611.

Under åren 1889-90 genomfördes omfattande restaureringar och ombyggnationer av kyrkobyggnaden. Tornet som hade ett pyramidformat tak fick nu ett sadeltak och trappstegsgavlar. De små, romanska fönstren sattes igen och ersattes med nya, större fönster med glasförsedda gjutjärnsbågar.

Till kyrkans inredning hör flera rikt snidade inventarier av trä i renässansstil. De är utförda av Jacob Kremberg på uppdrag av Anna Brahe under perioden 1609-28.

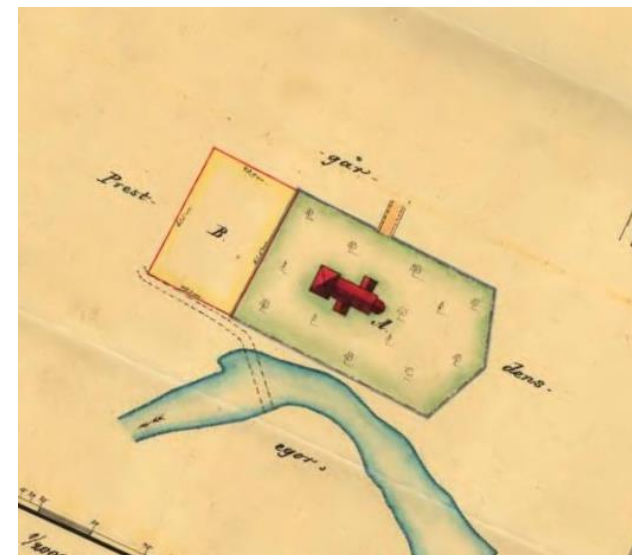
Kyrkan som den tecknades på storskifteskartan år 1763.

Detalj på kartan från enskiftet 1806. Källa: Lantmäteriet.

Ägomätning vid utvidgning av kyrkogården år 1878 (yttergräns streckad). Källa: Lantmaterimyndigheternas arkiv.

Ägomätning vid utvidgning av kyrkogården västerut år 1903. Källa: Lantmaterimyndigheternas arkiv.

Kyrkogårdens historik

Kartorna från storskiftet 1763 (se sidan 12) och enskiftet 1806 (se ovan) visar ungefär samma bild av kyrkogårdens form vid respektive tidsperiod. Den var då smalare i öster och bredare mot väster. År 1878 genomfördes en första utvidgning av kyrkogården då ny mark lades till i norr och väster från prästgårdens ägor vilka då helt omgav kyrkogården. Tillägget av ny mark förändrade formen. Kyrkogården blev nu nästintill rektangulär med undantag av den östra kortsidan som fick en svagt vinklad gräns. Cirka 25 år senare gjordes en andra utvidgning då ytterligare 0,25 hektar lades till i form av en förlängning västerut. De två ritningarna ovan till höger är från ägomätningar vid respektive utvidgning. På den från 1878 syns den ursprungliga formen i grönt.

Fram till 1800-talets början hade kyrkogårdarna i Skåne ända sedan medeltid bestått av öppna gräsytor. Gräset togs tillvara antingen till bete eller som ängshö. Ofta var det klockaren som hade rätten att skörda höet. Från 1800-talets mitt och framåt gestaltades många av de skånska medeltidskyrkogårdarna om. De strukturerades upp i kvarter med gravplatser, grusbelagda gångar häckar och trädkransar, så även i Gårdstånga. På båda ritningarna från ägomätningarna ovan är träd inritade på kyrkogården. Det äldsta, tydliga beviset på trädplantering är dock flygbilder från slutet av 1930-talet. De visar en omgivande krans av uppvuxna träd kring hela kyrkogården. Träd som kan ha planterats i samband med den senaste utvidgning vid 1900-talets början. Se även foto på nästa sida som också visar delar av tidigare strukturer av gravhäckar och trädkrans.

Flygbild från 1939 (beskuren). Foto: AB flygtrafik Bengtsfors. Källa: Kulturmiljöbild.

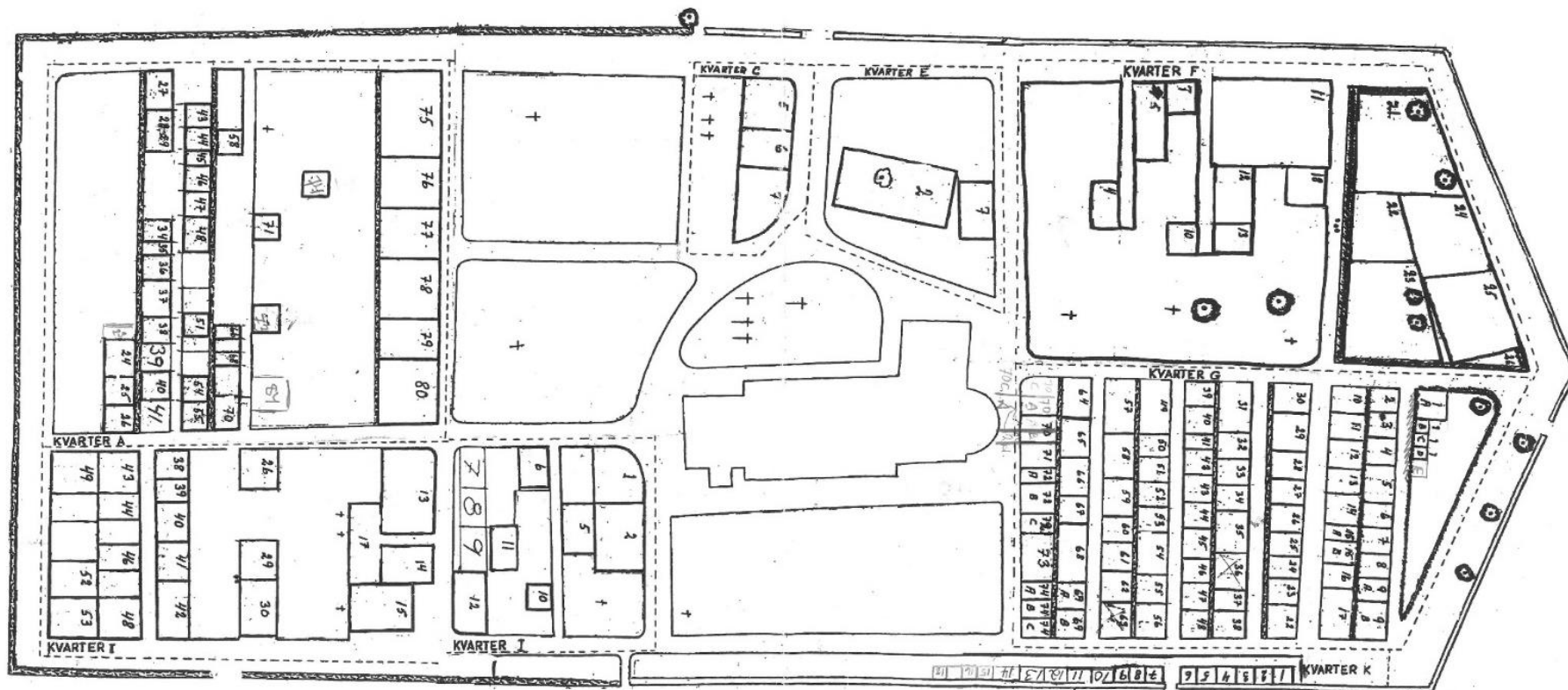
Kyrkan och kyrkogården från nordöst. I förgrunden ses delar av nuvarande kvarter E och F med höga häckar kring stora gravplatser. På en av dem syns en murgrönskulle, till höger i bild ett sorgeträd med hängande grenar och i bakgrunden en trädkrans. Årtal okänt, foto Per Bagge, verksam i Lund år 1893-1936. Bildkälla: ALVIN.

Foto: Pär-Martin Hedberg, Hiophoto, bildrättigheter: Lunds stift.

Beskrivning av kyrkogården

Gårdstånga kyrkogård

Kyrkogårdskarta med kvartersindelning, redigerat original från Eslövs pastorat.

Utblick över Gårdstånga från öster. I närheten av kyrkan syns hospitalet i gult och de två gamla prästgårdarna. Bakom dessa ett nytt bostadsområde från 1990-talet och i bakgrunden den bebyggelse som växt fram kring den tidigare järnvägsstationen Gårdstånga. Foto: Pär-Martin Hedberg, Hiophoto, bildrättigheter: Lunds stift.

Boningshus till vänster på läget för den äldsta prästgården och Viderups hospital till höger.

Omgivningar

Till skillnad från många av kyrkorna i Skåne som är belägna på markerade höjdlägen ligger Gårdstånga kyrka på den låglänta marken i Kävlingeåns dalgång. Det finns trots det en viss topografi som gör att kyrkogården sluttar svagt mot väster. Ån har varit en viktig transportled ända sedan förhistorisk tid med lägen för både bosättningar, handels- och tingsplatser.

Liksom på höjderna i landskapet, där det ofta legat kultplatser som ersattes av kyrkobyggnader under medeltiden kan läget här haft en liknande, tidigare betydelse. En antydning till det är fyndet av två runstenar i kyrkogårdsmuren år 1867 vilka båda finns på Kulturen i Lund idag.

Landskapet kring Gårdstånga domineras av en öppen fullåkersbygd med stora åkermarker och utspridda gårdar och gods. Slättlandskapets sparsamma träd- och buskvegetation är koncentrerad till bebyggelsen, i alléer, utmed vattendrag, vägar och åkerkanter.

Av den gamla byn Gårdstånga finns förutom kyrkan tre byggnader kvar i sina ursprungliga lägen. Det är Viderups hospital från 1600-talet och byns äldre och yngre prästgård. Alla tre är idag privatbostäder. I direkt närhet till kyrkogården bidrar den gamla parken och trädgården som tillhör den senaste prästgården i öster med lummiga trädmiljöer. Utmed infartsvägen till kyrkan står också en allé av lindar.

Kyrkogårdens yttre avgränsningar

Den östra delen av kyrkogården omges av en fogad stenmur av fältsten som är anlagd under 1940-talets mitt. Muren har en avtäckning av kalkstensplattor som ligger med fall ut från kyrkogården. Den sträcker sig från en mindre ingång vid parkeringen i norr fram till den trappa på den södra långsidan som ligger i linje med kyrktornet. Muren har till vissa delar en funktion som stödmur, antingen mot utsidan eller insidan av kyrkogården. I det nordöstra hörnet ligger marknivån på utsidan av muren över två meter högre än på insidan. Utmed den södra långsidan har muren istället en stödfunktion mot insidan av kyrkogården och är cirka 1,5 meter hög på utsidan och bara några decimeter hög på insidan.

Huvudentrén till kyrkogården och muren på den östra delen av den norra långsidan. I bakgrunden syns en av kyrkogårdens fyra lyktstolpar och bakom den ett imponerande tulpanträd.

Kring den västra delen av kyrkogården växer en hagtornshäck som är mellan 90 och 140 cm hög. I häcken finns inväxning av självföryngrad alm, skogs-lönn och fläder. På delar av både den norra och södra långsidan av denna del står häcken ovanför låga, kallmurade stödmurar av fältsten.

Grindar och ingångar

Huvudentrén till kyrkogården består av en öppning på cirka tre meters bredd i stenmuren på den norra långsidan. Enligt äldre kartor (se sid 13) ser vägen och entrén till kyrkan och kyrkogården ut att ha samma läge och sträckning sedan åtminstone år 1806. I dagens entré finns en dubbelgrind av järn. Grindstolparna är av gjutjärn, fyrkantiga, profilerade och krönte av lökformade knoppar. På grindstolpar-

na och som en del av gjutningen syns året 1902, i upphöjd relief vilket är tiden för den senaste utvidgningen. Grindbladen är tillverkade av plattjärn med stående spjälor i två nivåer. Spjälorna avslutas uppåt av franska liljor. Grinden har varit svartmålad förutom året och de lökformade knopparna som varit silverbemålade.

Några meter väster om huvudentrén finns en mindre ingång utan grind där stenmuren slutar och kyrkogårdens hagtornshäck tar vid. Om man följer gången härifrån och rakt fram till långsidan i söder kommer man till en motsvarande öppning mellan stenmuren och hagtornshäcken. Här leder en trappa ner till en öppen gräsyta utmed Kävlingeåns strand. 50 meter österut finns en öppning i muren med en något mindre trappa.

Vid en trappa ner mot Kävlingeån i söder övergår kyrkogårdsmuren i öster till en hagtornshäck i väster.

Ungefär mitt på den östra kortsidan av muren finns ytterligare en öppning. Den är från den tid då prästgården var i bruk vilket var från 1880-talet då den byggdes fram till hösten 2006. Fastigheten är idag privatägd.

Gångar och strukturer

Förutom en bred, halvcirkelformad gång kring en gräsyta norr om kyrkan är kyrkogårdens gångsystem rätvinkligt utlagt. Från huvudentrén i norr leder en bred, körbar gång ner mot kyrkan och i kyrkogårdens mitt, i östvästlig riktning finns breda mittgångar. Smalare gångar leder också innanför hela kyrkogårdens ytterkanter och är utlagda mellan rader av gravplatser i kvarter A, G och I.

Mindre ingång mellan mur och häck i norr med servicestation och en stor sykomorlönn.

På hela gångsystemet, grusläggningen kring kyrkan och på de grusbelagda gravplatserna ligger samma typ av ljusgrått grus.

Belysning och service

Inne på kyrkogården står fyra svartmålade lyktstolpar av modern utformning. De är svartmålade, har platta, cirkelformade tak och mjölkfärgade glas. Tre av lyktorna står utmed huvudgången ner till kyrkporten och den fjärde i det sydvästra hörnet av kvarter F. Två likadana lyktor står också utmed parkeringens västra sida och en vid ekonomibyggnaden.

Vid en mindre ingång från parkeringsplatsen står ett ställ med verktyg, korgar, soptunnor och vaser och vid ekonomibyggnadens sydöstra hörn finns en vattenpost med kannor och vagnar att dra dem i.

Vid kyrkan, ekonomibyggnaden, den mindre ingången från parkeringen och på kyrkogårdens västra kortsida står bänkar med ryggstöd utplacerade.

Ekonomibyggnaden ligger vid parkeringsplatsen. På den västra långsidan sitter en informationsskylt.

Parkeringsplatser

Direkt norr om kyrkogården finns en större grusplan med parkeringsmöjlighet för cirka ett femtontal bilar beroende på hur man parkerar.

Byggnader

Vid parkeringen norr om kyrkogården finns en ekonomibyggnad med förråd, personalutrymmen och en allmän toalett. Huset har en putsad och vitkalkad fasad, sadeltak av rött tegel och vitmålade dörrar och snickerier. Det har uppförts i början av 1980-talet.

En mindre byggnad har enligt flygbilder från 1939 (se sidan 28) tidigare legat i parkeringens sydvästra hörn.

Direkt utanför kyrkogården, till höger om en trappa ner mot Kävlingeån, står en äldre toalettbyggnad. Den har murade väggar och ett sluttande, svart plåttak. På långsidan som är vänd mot ån finns tre rödmålade trädörrar till var sitt tidigare torrdass.

Hagtornshäck och trädkrans av skogslönn och rödblåg skogslönn utmed den sydvästra sidan av kyrkogården.

Träd

Utmed inkörsvägen till kyrkogården står en allé av lind. Tre lindar står också utmed parkeringens västra sida.

Kring kyrkogårdens västra del står en krans av yngre lövträd innanför hagtornshäcken. På den norra och södra sidan är vartannat träd av skogslönn och vartannat av något yngre träd av rödblåg skogslönn. Utmed hela den västra sidan står istället en enhetlig rad av oxel.

Vid en öppning mellan muren och häcken på den norra långsidan står en äldre tysklönn

På en gravplats i kvarter E står ett ovanligt högvuxet och tjockstamigt tulpanträd. I kvarter F står två bokar av mäktiga dimensioner och ett sorgeträd i form av en tårbjörk. I samma kvarter växer en något trädliknande magnolia på en öppen gräsyta.

Rygghäck av tuja, buxbomshäckar, vintergröna buskar och traditionella murgrönskullar på en gravplats i kvarter G.

Häckar

Utöver den hagtornshäck kring kyrkogårdens västra del som redan beskrivits finns ett antal olika typer av häckar i kyrkogårdens gravkvarter.

I både de dubbla och enkla raderna av gravplatser i kvarter A och G står ca meterhöga rygghäckar av tuja bakom gravvårdarna. Gravplatserna på kyrkogården omges huvudsakligen av häckar av buxbom eller liguster men med inslag av tuja, hagtorn och naverlönn. I kvarter F omges merparten av gravplatserna av högre häckar av idegran.

Norr om kyrkan finns en gräsyta av oval form som omges av en välväxt häck av buxbom.

I flera av häckarna av buxbom eller liguster finns inväxning av naverlönn, skogslönn, fläder eller alm.

Buskar och blomsterplanteringar

På en öppen gräsyta i kvarter F växer en flerstamig, äldre buske av magnolia som nästan är av trädliknande storlek.

I kvarter I står högväxta, vintergröna buskar av tuja eller ädelcypress i par på flera av gravplatserna.

På ett flertal gravplatser finns planteringar av buskar. De flesta är vintergröna, står ofta i par på ömse sidor om gravvårdarna och är formklippta. Vanligast är tuja och idegran. Andra vintergröna växter som förekommer är olika varianter av ädelcypress och en. Det finns också några exemplar av sockertoppsgran, mahonia och lagerhägg. I det nordöstra hörnet av kvarter G och i den östra delen av kvarter I står flera tujor som har växt upp till trädliknande dimensioner.

På flera gravplatser finns planteringar av murgröna som i ett fall är formklippta till murgrönskullar enligt äldre tradition.

Bland planteringarna av blommande växter på gravplatserna är de traditionella kyrkogårdsväxterna ros och kärleksört de vanligast förekommande med ett trettio-tal respektive ett tjugotal förekomster av vardera. Andra är lavendel, hosta, julros, vintergröna och pion. Av vårblomande växter noterades både

Blommande vårljung i maj på en gravplats i kvarter G.

tulpaner, narcisser vintergäck, vårljung, liljekonvalj, pärlhyacint och kejsarkrona.

Kyrkogårdens betydelse för det vilda växt och djurlivet

I den gamla byn i Gårdstånga låg gårdarna samlade och omgavs av ett mosaikartat landskap. Där fanns en mosaik av små åkrar, slåtterängar och utmarker där djuren gick och betade. På ängarna och betesmarkerna växte en rik flora och en varierad vegetation av träd och buskar. Även insekts- och fågellivet var artrikt. Detta landskap som man kan studera på de gamla skifteskartorna finns inte mer. Genom de skiftesreformer som inleddes i landet under mitten av 1700-talet delades markerna upp mellan gårdarna. Var och en fick sin mark och liksom i Gårdstånga flyttades gårdarna ut ur byn.

Sedan dess har odlingen effektiviserats alltmer och landskapet förändrats efterhand som små åkrar, ängar och betesmarker omvandlats till stora åkerytor.

Honungsbi samlar pollen på en blommande mahoni-abuske.

För de vilda växter och djur som lever här idag är alla naturmiljöer och blommande och fruktbärande växter särskilt viktiga. Därför har kyrkogårdens träd, buskar och blommande växter en betydelsefull roll för den biologiska mångfalden.

Utöver kyrkogården finns trädgårdar, trädgångar, och flera permanenta gräsytor i närheten. Utmed flera vägar växer alléer av lövträd och genom åkerlandskapet slingrar sig Kävlingeån. Ute i åkerlandskapet finns också flera småvatten och våtmarker bevarade. ”Skräpmiljöer” som vedupplag, jord- och stenhögar är också viktiga livsrum för olika organismer. Sammantaget skapar dessa miljöer förutsättningar för olika arter av vilda växter och djur och bidrar till det man kan kalla landskapets gröna infrastruktur, ett nätverk av ekologiskt funktionella livsmiljöer där olika arter kan leva och ha utbyte av varandra.

Kyrkogårdslav på magnoliaträdet i kvarter F.

Vilda växter på kyrkogården

På kyrkogårdens gräsytor finns ett rikt inslag av vilda, blommande växter som prästkrage, röllika, brunört, tusensköna, sparvnäva, vitklöver och mattfibbla. Om de får möjlighet att blomma är de en viktig pollen- och nektarkälla för olika insekter. När det gäller övrig vild vegetation är förutsättningarna bäst för mossor och lavar. Kyrkogårdens träd, murar och gravvårdar bidrar med en variation av strukturer där mossor och lavar kan växa. Kalkrika underlag är särskilt betydelsefulla liksom lövträd. På tysklönnen och tulpanträdet norr om kyrkan växer guldlockmossa och på både tysklönnen magnolian i kvarter F växer kyrkogårdslav som liksom guldlockmossan är en karaktärsart för äldre träd i öppna landskap.

Djurliv

På kyrkogården finns en variation av livsmiljöer för olika djur. De äldre lövträden, häckarna och alla blommande växter är särskilt viktiga. Blommor som

Sädesärta är en av de fågelarter som födosöker och kan häcka på kyrkogården.

lavendel och kärleksört är rika på pollen och nektar och besöks av pollinatörer som vildbin, humlor, blomflugor och fjärilar. Dessa och andra insekter kan fåglar och fladdermöss i sin tur leva av. På kyrkogården kan de också hitta en plats att bygga bo på eller vila för natten. Kyrkogårdens vintergröna buskar har en särskild betydelse under vinterhalvåret då de ger skydd åt fåglar och andra djur. Fågelarter som sågs eller hördes vid besök under vår och sommar var hämpling, bofink, näktergal, trädgårdssångare, gransångare, grönfink, koltrast, sädesärta, blåmes, talgoxe och rödstjärt och storkar. Sniglar och snäckor av olika slag är vanliga på kyrkogårdar. Trädgårds- och parksnäcka kan ofta ses på gravstenarna där de betar alger. Skrymslen och vrår på gravplatser och i murar kan erbjuda boplatser och övervintringsmöjligheter för olika smådjur som ödlor och möss.

Kvartersbeskrivningar

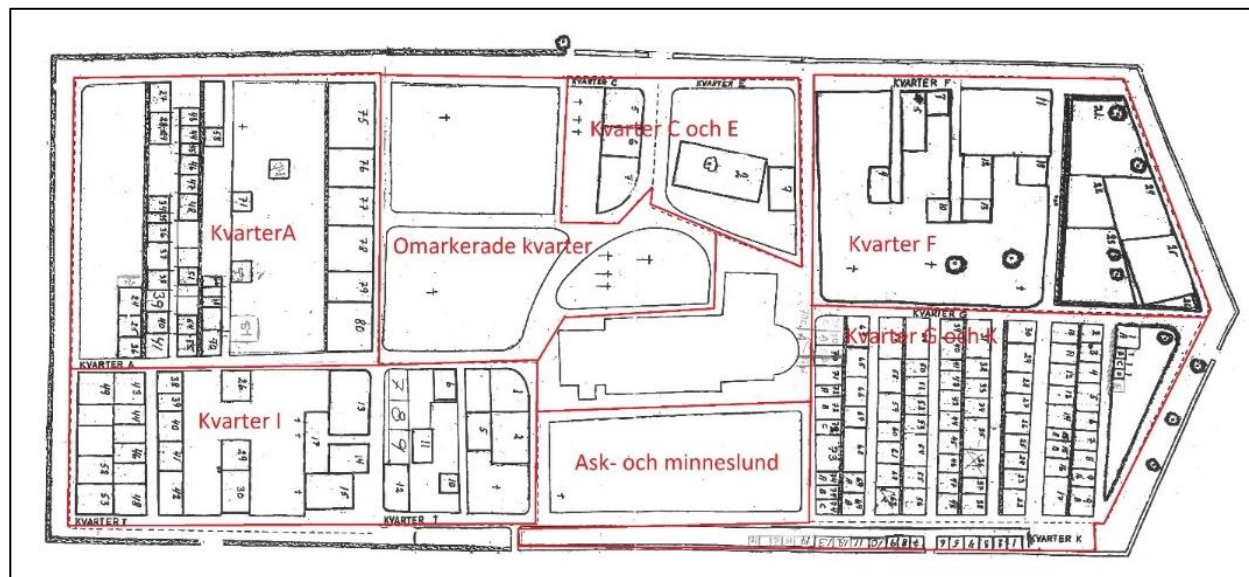
Kvartersbeskrivningarna utgår huvudsakligen från den befintliga kvartersindelningen eftersom kvarteren här har olika karaktärer som skiljer dem åt. Kvarter G och K beskrivs tillsammans liksom kvarter C och E. I beskrivningen ingår även ett område med omarkerade kvarter i form av gräsytor där kvarvarande gravvårdar visar att tidigare gravplatser har avvecklats.

Kvarter A

Struktur och gravplatser

Kvarteret ligger i kyrkogårdens nordvästra del. Det består till knappt halva ytan av anlagda gravplatser och till resterande delar av två större, gräsbevuxna ytor. Gravplatserna i den västra delen av kvarteret ligger i nordsydligt orienterade rader där gravvårdarna står vända åt öster eller väster med baksidorna vända mot meterhöga rygghäckar av tuja. På en större gräsyta mitt i kvarteret ligger fyra utspridda gravplatser. Här står också ett par gravvårdar fritt i gräset utan sin tidigare gravplatskontext.

Utmed kvarterets östra sida ligger en enkel rad av sex stora gravgravplatser vända mot en rygghäck i väster. Alla har gravvårdar och gravanläggningar. Merparten av gravplatserna i kvarteret är grusbelagda och omges av buxbomshäckar. På flera gravplatser finns också buxbomshäckar som avgränsar planteringsytor kring gravvårdarna. På ett femtontal gravplatser finns planteringar av vintergröna buskar av tuja, idegran, ädelcypress, lagerhägg eller buxbom. Flera av dem är formklippta. Planteringar av perenna, blommande växter är sparsamma men förekommer av kantnepeta, kärleksört, rosor, alunrot, höstaster och lavendel.

Kyrkogårdskarta med kvarter och övriga delområden avgränsade och markerade i rött.

Den västra delen av kvarter A med rygghäckar av tuja och grusbelagda gravplatser med buxbomshäckar. Till höger syns delar av en större gräsyta i kvarteret med fyra utspridda gravplatser och ett par fristående gravvårdar.

Kvarter C

Gravvårdar

På de större gravplatserna i öster står fyra högresta gravvårdar av diabas eller granit. I kvarteret finns också några få mindre, enkla gravvårdar från 1800-talets slut och 1900-talets början. I raderna av gravvårdar i kvarterets västra del dominerar låga, breda gravvårdar och liggande hällar från 1900-talets andra hälft och fram till idag. På några gravplatser står också gravvårdar av senare typ med en asymmetrisk utformning.

Kvarter C och E

Kvarteren är av mindre storlek och ligger på var sin sida om den nordsydligt utlagda entrégången norr om kyrkan.

Struktur och gravplatser

Båda kvarteren består till ca hälften av gräsytor där det finns flera fristående, äldre gravvårdar.

Kvarter E sett från väster.

Den östra halvan av kvarter C upptas helt av tre grusbelagda gravplatser som omges av buxbomshäckar. Alla är familjegravplaster med flera gravvårdar och planteringar av kärleksört, rhododendron, himalayaen och kejsarkrona.

I kvarter E finns en anlagd gravplats kvar. Enligt inskriptionerna på vårdarna representerar den en prästfamilj. Den är stor, grusbelagd och är omgiven av en stenram som visar spår av ett tidigare gravstaket. På gravplatsen står ett imponerande tulpanträd men inga planteringar i övrigt.

Gravvårdar

Gravvårdarna på de tre gravplatserna i kvarter C består dels av centrala, större gravvårdar, varav två är högresta och av korsform, övriga vårdar är mindre varav alla utom en är liggande hällar. På den fria gräsytan bakom gravplatserna står tre äldre vårdar varav två i skulpterad sandsten med namnplattor av

marmor och en i form av en skulpterad trädstam av sandsten.

I kvarter E är alla vårdarna av äldre typer och från 1800-talets senare hälft till tidigt 1900-tal. Flera är högresta, smala och av diabas, granit eller sandsten. Här finns också en koncentration av vårdar som är utförda i en kombination av skulpterad sandsten, namnplattor av marmor och med dekor av medaljonger av biskviporslin.

Stora gravplatser med idegranshäckar i den nordöstra delen av kvarter F

Kvarter F sett från väster med ett litet magnoliaträd till höger i bild.

Kvarter F

Struktur och gravplatser

Kvarteret ligger i kyrkogårdens nordöstra del och består av två delytor som skiljs åt av en nordsydligt utlagd grusgång. Den västra delen är den största och består till ca 75% av öppna gräsytor. I dessa står ett tiotal fristående gravvårdar kvar utan sin tidigare gravplatskontext. I det nordöstra hörnet av denna del ligger en stor gravplats och i anslutning till den fem mindre.

I den östra delen av kvarteret ligger fem större gravplatser. Den längst i norr representerar tillsammans med den angränsande, stora gravplatsen i den västra delen, släkten Ramel som har innehaft Viderups gods sedan 1600-talet och som har en nära koppling både till kyrkan och fd Viderups hospital. Dessa gravplatser, liksom ytterligare tre i den östra delen omges av breda, upp till meterhöga idegranshäckar. En stor gravplats i sydöst har istället en

stenram med ett järnstaket och en inre buxbomshäck. Övriga gravplatser i den västra delen omges av buxbomshäckar. Alla gravplatser är grusbefälgda.

I den västra delen står en magnolia på den öppna gräsytan och på den största gravplatsen ett stort buskage av rhododendron. Här finns också flera planteringar av vintergröna buskar av tuja och ädelcypress liksom ett par sockertoppsgranar. De flesta står i par på ömse sidor om gravvårdar, ett antal av dem i gräset där gravplatser har avvecklats.

På en av de stora gravplatserna i nordöst växer två stora bokar och på en annan en mindre hängbjörk. Planteringar av blommande perenner i kvarteret är begränsade till rosor och kärleksört samt liljekonvalj. Här finns också inslag av murgröna.

Gravvårdar

De flesta gravvårdarna i kvarteret är av större format. Flera av dem är högre vårdar med kors som står på både familjen Ramels och ett par övriga

gravplatser i öster. I kvarteret finns också inslag av äldre typer av gravvårdar, tillverkade av sand- eller kalksten. I den västra delen av kvarteret står flera höga, smala vårdar av diabas från tiden kring sekelskiftet 18/1900 liksom ett gjutet järnkors. Yngre vårdar från 1900-talets mitt och framåt representeras av liggande hällar och låga, breda vårdar av granit.

Kvarter G och K

Struktur och gravplatser

Dessa båda kvarter upptar den sydöstra delen av kyrkogården. Kvarter G är symmetriskt indelat i nordsydligt orienterade rader av gravplatser som skiljs åt av grusgångar. Gravplatserna är av olika storlek med alltifrån 1,5 till 5,5 meters bredd.

Fyra rader är dubbla och en är enkel. I de dubbla raderna står gravvårdarna vända mot en central, knappt meterhögt rygghäck av tuja. I den enkla raden står rygghäcken i väster.

Större delarna av kvarter G sett från öster.

Längst i öster finns en mindre gräsyta med en enkel rad av fem mindre gravplatser med en bakomliggande, häck av idegran.

Gravplatserna i kvarteret är genomgående grusbelagda och omges av häckar som i huvudsak består av liguster men med spridda inslag av buxbom, naverlönn, idegran, oxbär eller tuja. I häckarna finns inväxning av självsådd alm, skogslönn eller fläder.

Kring de flesta av gravvårdarna avgränsas planteringsytor av låga buxbomshäckar eller stenramar. Vegetationen i detta kvarter är riklig jämfört med övriga delar av kyrkogården. På flera gravplatser står buskar planterade i par på ömse sidor om gravvårdarna. De flesta är formklippta. Vintergröna buskar som idegran, ädelcypress, tuja och himalayaen dominerar. Här finns också inslag av buskar som brokbladig benved, lagerhägg och rhododendron.

Av de blommande växterna är flertalet traditionella kyrkogårdsväxter. Vanligast är kärleksört och rosor. Andra är vintergröna, julros, hosta och laven-

del. Enstaka planteringar finns också av värljung, pion, alunrot och liljekonvalj.

Kvarter K består av en långsmal yta framför kyrkogårdsmuren i söder. Här finns idag 16 mindre, kvadratiske urngravplatser som ligger i rad utmed muren. Gravplatserna åtskiljs av låga buxbomshäckar och har främst blomsterplanteringar av sommarblommor men med enstaka inslag av perenna växter som liljekonvalj, kärleksört, rosor och murgröna.

Gravvårdar

Gravvårdarna i dessa båda kvarter består till största delen av breda, låga vårdar av granit eller diabas och av liggande hållar av samma bergarter. Vårdarnas karaktär och årtalen på dem (äldsta dödsår 1940) visar att kvarter G har etablerats under 1940/50-talet och kvarter K under sent 1900-tal (äldsta dödsår 1988).

Kvarter G sett från norr i bakgrunden syns kyrkogårdsmuren och lapidariet.

Lapidarium

Direkt öster om kvarter G finns kyrkogårdens lapidarium i form av ett drygt 50-tal, äldre gravvårdar framför kyrkogårdsmuren. De flesta står lutande mot muren. Längst i söder ligger tre äldre gravvårdar varav två är gravhällar. Den östra av dem är i romansk stil och kan därmed vara medeltida. Bland de stående vårdarna finns ett stort antal mindre, smala och höga gravvårdar av diabas från 1800-talets senare del till 1900-talets början. De är av enklare utförande och med titlar som gårdsdrängen, åboen, enkan och torparen. I denna del av muren finns en oval, äldre gravhäll inmurad liksom ett par fragment av en äldre kalkstensgravvård (se foto sid 28).

Kvarter I sett från väster, i bakgrunden syns högväxta tujor i kvarterets östra del.

Det mellersta och västra delområdet i kvarter I sett från öster.

Kvarter I

Struktur och gravplatser

Detta långsmala kvarter utgör kyrkogårdens sydvästra del. Det är uppdelat på tre delområden som skiljs åt av nordsydligt utlagda gångar. I kvarteret ligger flera av kyrkogårdens största och äldre gravplatser med påkostade gravvårdar och anläggningar. Flera av dem är familjegravar som representerar olika generationer. Gravplatserna är genomgående grusbefästa och har omgivande, låga häckar av liguster. I häckarna finns även inslag av hagtorn, tuja, buxbom och idegran. Tre större gravplatser omges istället av stenramar med gravstaket.

I den centrala delen av kvarteret, vilken också är den största, består knappt hälften av arealen av gräsytor. Sju kvarstående gravvårdar i gräsyrtornas ytterkanter visar att gravplatser har utvecklats här.

På ungefär hälften av kvarterets gravplatser är vintergröna buskar planterade. Tuja, ädelcypress och idegran dominerar med enstaka inslag av sockertoppsgran, mahonia och lagerhägg. De flesta buskarna står i par på ömse sidor om gravvårdarna. Flera är formklippta i låga, runda former och andra är friväxande varav en samling högväxta tujor i den östra delen har växt till trädliknande höjder.

Av blommande, perenna växter i kvarteret förekommer endast några få exemplar av kärleksört och rosor.

Gravvårdar

I kvarteret bidrar förekomsten av ett större antal högresta vårdar av diabas eller granit till att ge området en särskild karaktär. Flera stiltyper är representerade. Här finns höga, obeliskliknande vårdar av blankpolerad diabas, grovhuggna vårdar av granit i bautasteninspirerad stil och ett par monumentala

kors på höga livstenar. Jugendstilen är genomgående på en påkostad gravanläggning med stenram, gravstaket och en vård som är skulpterad med en dekor av rosor. Sammantaget är merparten av de stående vårdarna från en period mellan slutet av 1800-talet till en bit in på 1900-talet.

Bland de låga, breda vårdarna förekommer enstaka exempel på både klassisk tempelstil och art deco tillsammans med enklare vårdar i symmetrisk stil utan dekor eller med ett kors. Inslag finns också av enklare, mindre vårdar av diabas från 1800-talets slut och stående rektangulära vårdar i ljus granit med brutna eller rundade krön. Vårdarna från 1900-talets senare del och framåt domineras av ett femtontal liggande hällar.

Minneslund och askgravplats söder om kyrkan.

Ask- och minneslund

Söder om kyrkan ligger en kombinerad ask- och minneslund som är anlagd i början av 2000-talet. Inom en rektangulär gräsyta är två stora, droppformade ytor med en inre symbol av ett kors (se foto nästa sida) utlagda med tegelfärgade betongstenar mitt emot varandra. Inom respektive droppformad yta gravsätts askan efter de avlidna. I asklunden sker det i närvaro av anhöriga och i minneslunden på en anonym plats, utan anhörigas närvaro. Minneslunden ligger i den västra delen. I det sydvästra hörnet finns en mindre stenläggning av kalkstensplattor. Här står en ljusbärare med en ställning för blomvaser tillsammans med kyrkogårdens äldsta gravvård. Det är en typisk skånsk kalkstensgravvård med rundat krön med symbolen av det allseende ögat.

Minnessten vid askgravlunden, infällt är fotot av en äldre kalkgravvård vid minneslunden.

I asklunden finns en likadan stenläggning och ljusbärare i det motsvarande nordöstra hörnet. Här står en nyttillverkad minnessten av samma storlek och form som kalkstensgravvården och med samma symbol på det avrundade krönet. På stenens båda sidor sitter namnplaketter av brons över de gravsatta.

Omarkerade kvarter.

Norr och nordväst om kyrkan ligger två olikstora områden som båda täcks av gräs (se foto på nästa sida). Det större området har tidigare varit uppdelad på två delar som enligt flygbilden från 1939 på nästa sida har varit omgärdade av låga häckar. Här står idag två äldre gravvårdar fritt i gräset.

Det mindre området som ligger norr om kyrkan är halvmåneformat och omges av en låg och bred buxbomshäck. På flygbilden från 1939 syns två anlagda gravplatser med stående gravvårdar här. Idag finns inga gravplatser kvar, däremot två stående och en liggande gravvård. Den liggande består av delar av en äldre kalkstensgravvård som tidigare varit stående.

Omarkerade kvarter med öppna gräsytor norr och nordväst om kyrkan.

Flygfoto från år 1939 (beskuret), foto AB Flygtrafik Bengtsfors, källa: Kulturmiljöbild.

Del av lapidariet vid muren i öster. I muren syns en inmurad, oval, äldre gravhäll.

Foto från tiden innan den nuvarande muren i norr anlades på 1940-talet. Utmed kyrkogårdens norra sida ser man här en häck och en trädrad. Foto Per Bagge, år okänt.

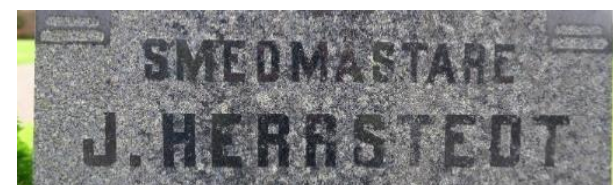
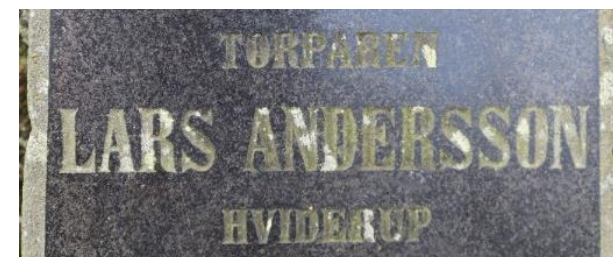
Titlar som talar

Ett besök på Gårdstånga kyrkogård kan väcka tankar och frågor om de människor som vilar här. Inte bara gravvårdarnas utformning, namn på de avlidna och deras ålder kan berätta, det gör också de olika titlar som förekommer på gravvårdarna.

Vid inventeringen av kyrkogården noterades alla titlar på gravvårdarna, även de i lapidariet. Totalt blev det 192 stycken. Drygt en tredjedel av dem, 69 stycken, representerar gifta kvinnor med titlar som hustrun, prostinnan, enkan, eller maken. Dessa något anonyma titlar kan representera kvinnor med viktiga nyckelroller i driften av gårdar och hushåll. Av de manliga titlarna är de med koppling till lantbruket som lantbrukare, hemmansägare, åbo, dräng och torparen flest. De utgör tillsammans 39 i antal vilket inte är oväntat i denna utpräglade jordbruksbygd.

Variationen bland övriga titlar är stor. Flera representerar olika hantverkare som skomakaremästare, tunnbindare, bleckslagare och möbelsnickare. Andra är kopplade till kyrkan med titlar som kyrkoherde, kyrkovärd och kontraktsprost. Några representerar offentliga tjänstemän som fjärdingsman och notarie. Titlarna banbiträde och stationsföreståndare kan ha en koppling till den tidigare järnvägen mellan Landskrona och Sjöbo med station i Gårdstånga. Lokala kan också titlarna skollärare, mjölnaren, och handlanden vara. Titlarna direktör, åkeriägare och mejeriingenjören kan däremot antyda att dessa personer var knutna till bygden men var verksamma på annan ort i sitt yrkesliv. Värt att reflektera över är också titlar som statdrängen, ryktaren, trotjänaren, huggedrängen och torparen vilka kan antyda liv fyllda av hårt arbete.

Antal av varje titel anges inom parentes utom för dem som bara förekommer en gång.	
Hustrun, maken (64)	Mjölnaren
Lantbrukare/n (26)	Lektor
Sonen (7)	Notarien
Kyrkoherden (6)	Trotjänaren
Smedmästare (5)	Bleckslagaren
Åboen/fd åboen (5)	Åkeriägare
Handlanden (4)	Flygvärdinna
Dottern (4)	Undantagsmannen
Hemmansägaren (3)	Direktör
Köpman (3)	Folkskolläraren
Skomakaremästare (3)	Tunnbindaren
Kyrkovärd/en 3	Statdrängen
Skräddaremästaren (2)	Fru
Syskonen (2)	Kyrkovaktmästaren
Fil dr (2)	Drängen
Prostinnan (2)	Huggedrängen
Gårdsdrängen (2)	Stationsföreståndare
Fjärdingsman (2)	Husmannen
Husägare (2)	Stationsmästaren
Soldaten (2)	Torparen
Inspektoren (2)	Prosten
Møbelsnickaren	Fröken
Mejeriingenjören	Gossen
Överläkare	Ryktaren
Enkan	Garferifabrikör
Maskinisten	Kontraktsprosten
Skolläraren	Murare
Skräddaren	Smedhustru
Skomakaren	Köpman
Begravningsentreprenör	Enkefru inspektorskan
Bokhållaren	

Kyrkogårdens kulturhistoriska och biologiska värden

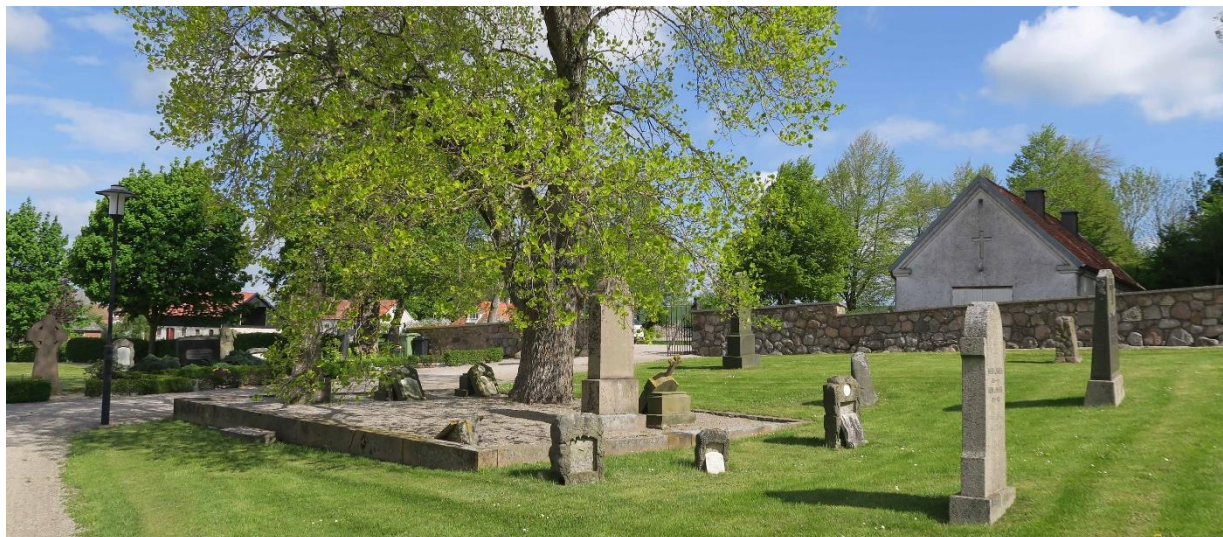
Värdebeskrivning

Kulturhistoriska värden

Gårdstånga by har en lång historia och ett ortnamn som minst sträcker sig tillbaka till vikingatiden. Här har människor levt i flera tusen år. I trakten kring byn finns fynd av boplatser och gravanläggningar från yngre stenålder och framåt. Sedan 1100-talet då kyrkan byggdes har Gårdstånga fungerat som sockencentrum. Från 1600-talets början har det också funnits en nära koppling till Viderups gods vilket lämnat spår på platsen.

Merparten av gårdarna i byn flyttades ut ur byn i samband med skiftena och slogs senare samman till plattgården Gårdstånga Nygård. Kvar av den gamla byn finns förutom kyrkan och kyrkogården två olika generationer av prästgårdar samt Viderups hospital från 1600-talets början alla är numera privatägda. Kyrkan har delvis kvar ett medeltida uttryck och interiört finns en unik inredning från 1600-talets början med träsniderier i renässansstil. Kyrkan och kyrkogården har med hänvisning till denna historik både ett **lokalhistoriskt** och **kulturhistoriskt värde** och kan även tillskrivas ett **symbolvärde**.

Den äldsta delen av kyrkogården har varit i bruk sedan kyrkan byggdes på 1100-talet. Den har därefter byggts ut i två etapper. Kyrkogården har delvis kvar en gestaltning som präglas av en tradition från 1800-talets mitt med olikstora gravplatser som är grusbelagda och som omges av häckar av buxbom eller idegran (kvarter E, F och I). Andra delar (kvarter A och G) har en senare gestaltning från 1900-talets början med mindre gravplatser i raka rader mellan rygghäckar och utmed smala grusgångar. Detta bidrar till att kyrkogården uppvisar en

Större gravplats med stenram för en tidigare prästfamilj. Här och i gräsytan utanför står flera av kyrkogårdens äldsta gravvårdar.

variation av tidsskikt som bidrar med **arkitekturhistoriska** och **miljöskapande värden**.

På kyrkogården finns en stor variation av gravvårdar och gravanordningar från olika tidsperioder. De präglas av olika material, tillverkningstekniker och formspråk vilket har ett samlat **konst- och arkitekturhistoriskt värde**. Några vårdar är från tiden innan den industriella tillverkningen infördes en bit in på 1900-talet och har **hantverksmässiga värden**. I de kvarter som har äldre typer av gravplatsanordningar finns påkostade stenramar, gravstaket och monumentala gravvårdar. På flera gravplatser växer också vintergröna buskar av olika slag och utseende vilket tillsammans med övriga planteringar förhöjer kyrkogårdens karaktär. Detta bidrar med **miljöskapande värden** på kyrkogården.

Olika gravvårdar - en värdefull helhet

Det är inte enbart de äldsta eller mest konst- och hantverksmässigt utförda gravvårdarna som är värdefulla. Det är minst lika viktigt att uppmärksamma såväl små oansenliga gravvårdar som sentida stilar och ideal. En återlämnad gravvård från 1950-talet kan tyckas inte vara tillräckligt ålderdomlig, och inte lika intressant att bevara som en hundraårig vård av diabas rest under början av 1900-talet, men kan även den tillskrivas värden. Man ska inte heller glömma att även de yngre gravvårdarna kommer att ha ett åldersvärde i framtiden och att de då kan berätta en historia om vår egen nutid. Det viktiga är sammanfattningsvis att mångfalden av gravplatser- och vårdar bevaras för att kunna åskådliggöra olika tiders samhällsstrukturer, socialhistoria, stilideal och värderingar.

Gravplatser som tillhör släkten Ramel, i bakgrunden kyrkogårdsmur och äldre lövträd i kyrkogårdens nordöstra del.

I Bilaga 1 redovisas och värderas ett urval av kulturhistoriskt intressanta gravplatser- och vårdar på kyrkogården i Gårdstånga. Viktigt att poängtera är att detta är just ett urval. Dessa gravvårdar representerar något av den mångfald som finns på kyrkogården idag. Alla gravplatser- och gravvårdar kan tillskrivas någon form av värde och tillsammans bildar de den värdefulla helhetsmiljö som kyrkogården utgör.

Social- och samhällshistoriska värden

Gårdstånga bys historia är kopplad till alla de människor som har levt i byn och i socknen. Vissa är representerade med påkostade gravplatser och gravvårdar som vittnar om personernas höga ställning i samhället. Enkla vårdar i lapidariet antyder med sina titlar eller tidiga dödsår om ett enklare liv och om tider då sjukdomar tog många unga liv. De olika gravplatserna kan därför ha både **personhistoriska**

och **lokalhistoriska värden**. Andra gravvårdar har också en roll i berättelsen om socknen och dess historia. Inskriptioner med titlar som lantbrukare, åbo, mjölnare och dräng berättar om jordbrukets betydelse i socknen och bidrar med **samhällshistoriska värden**. Det gör även titlar med koppling till socknens olika hantverkare som tunnbindare, bleckslagare och smedmästare liksom tjänstemän som folkskollärare, bokhållare och stationsföreståndare. Andra människor är inte lika synligt representerade. Ett exempel på detta är att det finns få kvinnliga gravplatser och endast en inskription med en kvinnlig yrkestitel, flygvärdinnan. Det kan berätta något om kvinnans ställning i samhället genom historien. Bakom titeln hustrun som är den vanligast förekommande kvinnliga titeln döljer det sig säkert många kvinnor med en betydelsefull roll som nyckelperson i driften av gårdar och hushåll. Även människor med lägre social ställning kan sakna represen-

tation. Kvinnliga gravplatser och titlar som husägaren, ryktaren, huggedrängen och trotjänaren har därför **socialhistoriska värden**.

Biologiska värden

Landskapet i trakten kring Gårdstånga präglas till stor del av åkermark som brukas i stora enheter. I detta öppna odlingslandskap är det ont om vilda växter och djur. Därför är kyrkogårdens träd, buskplanteringar, blommande växter och gräsytor en av de miljöer som är extra viktig för det vilda växt- och djurlivet i närområdet. Till det bidrar naturmiljöer utmed Kävlingeån och trädgårdarna kring kyrkan och i närliggande Gårdstånga och Getinge tätorter. Blommande träd som kyrkogårdens oxlar och lönnar, buskar och blomsterplanteringar lockar till sig insekter. I träd, buskar och häckar kan fåglar hitta en plats att häcka och söka skydd. Gamla lövträd är av särskilt stor betydelse för olika naturvärden. Till det bidrar två äldre bokar i kyrkogårdens nordöstra hörn. De är både grova och har stamhåligheter och uppfyller därmed kriterierna för särskilt skyddsvärda träd. Som sådana har de en stor betydelse för artrikedomen av insekter, landlevande snäckor, mossor och lavar. Skrymslen och vrår i byggnader, murar och på gravplatserna bidrar också med livsrum. På det sättet fungerar kyrkogården och byn i övrigt som en oas i det öppna åkerlandskapet. I närheten finns platser med liknande betydelse. Det är framförallt gårdsmiljöer och villabebyggelse med träd och trädgårdar liksom alléer och trädrader. Via fältkanter, vägrenar och luftrummet kan dessa miljöer ha kontakt med varandra. Man kan kalla det landskapets gröna infrastruktur. Ett nätverk av naturmiljöer som på olika sätt har utbyte av varandra och en gemensamt stor betydelse för det vilda växt- och djurlivet.